

DOI 10.31909/26168820.2019-(41)-19
УДК 811.111: 811.161.2-115

Олеся ТОПЧИЙ*

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА КОЛОРАТИВНИХ СИСТЕМ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ

*Статтю присвячено дослідженню багатограних за своєю семантикою та структурою семантичних особливостей прикметників *black* та *white* в англійській та українській мовах, проаналізовано символіку цих ад'єктивів у різних культурах, зроблено функціональний аналіз ахроматичних кольоративів чорний та білий, охарактеризовано способи мовної реалізації інформаційного поля зазначених кольоративів. У роботі розглянуто специфіку лексико-семантичної групи із значенням кольору, встановлено динаміку цієї лексико-семантичної групи в українській та англійській мовах, обґрунтовано, що категорія кольору в досліджуваних мовах є універсальною.*

Ключові слова: колір, кольоропозначення, колоративи, мовні універсалії, кольоролексеми

Постановка проблеми. Колір – універсальна категорія, через яку пізнається і описується майже все розмаїття явищ об'єктивного і суб'єктивного світу, це усвідомлений, ретельно продуманий прийом, який допомагає художникові слова виразити свої думки і відчуття. У науковій літературі акцентується увага на тому, що слово із семантикою кольору – це лексична одиниця, яка фіксує у мові відчуття кольору зорово-мисленнєвим апаратом людини. Природно, що колірні ознаки матеріальних об'єктів абстрагуються свідомістю людини й набувають самостійного існування у різноманітних сферах духовного досвіду людства. Відповідно, кольори стають предметом зацікавленості науковців і досліджуються в фізичному, психологічному, філософському, мистецтвознавчому і лінгвістичному напрямках, зокрема всебічний аналіз їх функціональних властивостей у мові фольклору та художньої літератури.

Назви кольорів становлять об'єкт наукових студій у галузях порівняльного мовознавства (В.Кульпіна, Т.Світлична, О. Коваль-Костинська, Н. Пелєвіна) та етнолінгвістики (А.Вежбицька, Г.Яворська), історичної та описової лексикології (В. Мур'янов, Н. Бахліна, О. Панченко). Колоративи аналізуються у психолінгвістичному вимірі (В. Папіш, Р. Фрумкіна, В.Белянін), досліджуються в перекладознавчому аспекті (І. Ковальська) та семасіології (Ж. Соколовська, В. Фридрак). Предметом аналізу наукових розвідок Л. Єгорової, І. Камалової, О. Кондрашової, А. Критенко, І. Бабій, І. Колесникової, І. Денисюк та ін. став семантико-стилістичний аспект кольороназв, а їх естетична роль у символізмі, неоромантизмі, імпресіонізмі досліджувалася Л.Ставицькою. У зарубіжній лінгвістиці такі мовознавці, як Е. Рош-Хайдер, Р. МакЛорі, Г. Конклін займалися дослідженням системи кольору назв. Попри це у проблемі дослідження кольоративів залишилось чимало дискусійних питань, які викликають увагу та інтерес мовознавців, зокрема історія виникнення окремих лексем, стилістичні аспекти функціонування кольороназв у художньому дискурсі української та англійської мов, їх структурно-семантичні типи та символіка тощо.

Метою нашого дослідження є семантико-функціональний аналіз лексико-семантичної групи кольору в українській та англійській мовах, зокрема ахроматичних кольоративів чорний та білий.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання наступних **завдань:** здійснити спробу систематизації та узагальнення різних наукових досліджень на колірну

* *Топчій О.* – викладач, Ізмаїльський державний гуманітарний університет, Україна; e-mail: olesya.topchiy17@gmail.com

гаму як об'єкт лінгвістичних студій; охарактеризувати способи мовної реалізації інформаційного поля означених ад'єктивів у неспоріднених мовах; систематизувати різноаспектну систему символічних значень названих кольоролексем в українській та англійській мовах.

Виклад основного матеріалу. У сучасних неспоріднених мовах барволексеми – це кількісно і якісно різноманітне лексико-семантичне поле, кольороназви якого характеризуються неоднаковим семантичним наповненням (колір може виражатися експліцитно чи імпліцитно), різною словотворчою структурою та граматичним оформленням. Згідно з даними фізики, існує сім основних кольорів спектру: червоний, оранжевий, жовтий, зелений, голубий, синій, фіолетовий. Але на позначення відтінків, ступенів яскравості та інтенсивності названих кольорів українська та англійська репрезентують численну кількість слів. Домінантними одиницями лексико-семантичного поля кольору, за спостереженнями Г. Губаревої, є номінації чорний, червоний, жовтий, синій, зелений, білий, сірий тощо, які відображають базові колірні уявлення людини й належать до констант духовної та матеріальної культури¹. В англійській мові традиційно виокремлюють 6 основних кольорів: red, orange, yellow, green, blue, purple,

На думку В.В.Іванова, в усіх мовах світу існують «мовні універсали» (чорний – білий – червоний), наявність яких обумовлена подібністю природних, соціально-історичних та психічних процесів, які відбуваються, відповідно, у природі, суспільстві та свідомості людини. Їх відмінності, як наголошує автор, використовуються в усіх міфологіях та інших символічних системах².

Виділяють ще неспектральні кольори. Наприклад, укр. золотавий, каштановий, шамка, оливковий, аква, аквамарин, бірюзовий, трав'яний, рожевий, малиновий, пурпуровий, бордо, вишневий, шоколадний, колір слонової кістки, хаки, беж; англ. fuchsia – фуксія, indigo – індиго, ghostwhite – примарно – білий (як свідчать факти, це зовсім не закінчений колірний ряд). У ХХ столітті Освальд Вірт запропонував «октавну» систему (ввів до неспектральних 2 зелених – холодний, морський та теплий, трав'яний).

Як свідчать наукові розвідки, в кожній мові існує добре налагоджений протягом століть механізм деривації таких ад'єктивів: одні з них успадковані ще з давньої прамови, другі є запозиченнями з інших мов (укр. електрик, індиго, хаки; англ. jade- жовтувато – зелений, burgundy – червоний як бургундське вино); треті утворюються на власному матеріалі мови за певною значенневою схемою шляхом порівняння, наприклад, за подібністю до кольору квітки (укр. мигдалевий, маковий; англ. cornflower – васильковий, lavender – лавандовий, rosy – трояндовий), плоду рослини (укр. фісташковий, горіховий; англ. apricot – абрикосовий, berry – ягідний, lemon – лимонний, pumpkin – колір гарбуза), фарби (укр. карміновий, англ. nutmeg – колір мускатного горіху, sienna – охра.), предмета (укр. аквамариновий, бірюзовий; англ. bottle green – пляшково зелений, esu – колір небіленого суворого полотна, pavy – колір форми морських офіцерів). Існують кольори з непрозорою семантикою, як-от: укр. смарагдовий, індиговий, англ. navajo white – білий навахо light cyan – світлий ціан тощо.

За довідковою літературою з'ясуємо, що до назви основного спектрального кольору додаються назви відтінків, і таким чином створюється широке семантичне поле цього кольору. Наприклад: укр. червоний (багряний, бордовий, буряковий, вишневий, вогненний, гранатовий, жаристий, калиновий, карміновий, кривавий, маковий, малиновий, пурпуровий). Наприклад, в англійській мові не існує лексеми з позначенням синій, тільки функціонує лексема blue із значенням «блакитний» колір, з яким формуються багато відтінків колоративів – royal blue – королівський синій, яскравий чистий відтінок, light

¹ Губарева Г. (2000), *Семантика та стилістичні функції назв зеленої гами кольорів у поетичному словнику Ліни Костенко*, Вісник Харківського університету. Серія Філологія: Праці молодих учених філологічного факультету, Харків, №473, С. 24.

² Иванов В. В. (2004), *Лингвистика третьего тысячелетия. Вопросы к будущему*, М.: Языки славянской культуры, С. 146.

steel blue – блакитний зі сталевим відтінком, light stale blue – світлий грифельно-синій.

Існують барволексеми, що називають кольори, які є наслідком змішування кількох кольорів. Наприклад, укр. рожевий – це білий з червоним, голубий – результат змішування білого з синім, коричневий – чорного та жовтого, рижий, рудий, мідний є поєднання червоного з жовтим. Так, в англійській мові можна навести такий приклад: denim blue- поєднання чорного з синім кольором, fallow – білого з жовтим.

До безбарвних, або нейтральних, кольорів спеціалісти зараховують ахроматичні білий і чорний, крізь призму яких визначався світогляд первісної людини.

Загальновідомо, що колірна символіка із прадавніх часів виступала невід’ємною частиною міфологічних і релігійних вірувань й розглядалась як «атрибут містичних, сакральних сил, а іноді як саме божество, що візуально являло себе людям»³.

Християнство, поступово витіснивши язичництво, також внесло свої корективи в колірну систему символів. У язичницькій інтерпретації колір білий означав як світоч життя, так і смерть, оскільки смерть для язичника – народження нового, астрального стану. Білий у всіх культурах світу був сакральним і глибоко символічним. У слов'янській міфології й фольклорній традиції символіка білого, національного ідеалу краси і гармонії, обертається навколо понять світла, життя, добра, щастя, чистоти, краси, божества, любові; сакрального для українців кольору житла, одягу та ін.; чогось блискучого, прозорого⁴.

В англійській культурі білий колір також має символ чистоти, невинності, радості. За своїм розповсюдженням колоратив white займає лідируючу позицію у словниках: «white as a sheet» – білий, як папір; as marble – «білий як мармур», as a ghost – «білий як привид», as death – «блідий як смерть»; white as milk – «білий як молоко», a lily – «білий як лілія»; as chalk – «як крейда»; as ivory – «колір слонової кістки»; white – collarworker – «держслужбовці»; white flag – «білий флаг»; white lie – «чиста брехня»; white tie – «офіційний стиль одягу чоловіка на заході, під час якого чоловік повинен бути одягнений у фрак і краватку-метелика»; whitewash – «спроба сховати помилку, злочин»; fly / show the white feather – «здатися»; (to) wash a blackmoorwhite – «виправдати»; (to) wash an Ethiopian white – «зробити неможливе»; (to) stand on a whitesheet – «публічно покаятися тощо»⁵.

Чорний у древніх язичників – слов'ян, як і в багатьох народів землеробських районів світу, символізував землю як джерело життєвих сил, врожаю. Це колір рідної землі України, родючої, багатой, щедрої. Проте в подальшому, під впливом візантійських естетичних критеріїв чорний втрачає позитивний зміст, який «практично в усіх етнокультурах – символ темряви, зла, смерті, диявола, пекла, заходу та ін.»⁶. В українській мові цей епітет може вживатися з метафоричним значенням «брудний», в основі творення якого лежить сема «темний». Інші семантичні відношення реалізуються у формуванні семами «зв'язаний з нечистою силою». За аналогією до цієї семи розвивається інша – «злий», «підступний».

У християнській символіці Середньовіччя чорним кольором іноді позначався час, його нестримний, невідладний людині плін. Одвічна боротьба добра зі злом, справедливості з несправедливістю, соціальні протистояння окреслили відповідну функціональну роль чорного кольору з негативним конотативним значенням (журба, жаль, зло, ненависть, зрада). Окрім прямої семи колірної ознаки реалій (чорна стріха,

³ Седова О. (2010), *Релігія Древнього Єгипта сквозь призму цвета*, Вопросы истории, №3, С. 131.

⁴ *Словник символів культури України (2005)*, за заг. ред. В. П. Коцура, О.І. Потапенка, М. К. Дмитренко, В.В. Куйбіди], К. : Міленіум, С. 159.

⁵ *Longman Idioms Dictionary (1998)*, Harlow: Addison Wesley Long Limited, 398 p.; *New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language (1993)*, Lexicon Publications, Inc, 1216 p.; *Webster's Revised Unabridged Dictionary (1996, 1998)*, MICRA, Inc.; *English in color: 61 Colorful Idioms in English with Practica lexercises (1993)*, D. Curry, Washington, P. 66.

⁶ *Словник символів культури України (2005)*, [за заг. ред. В. П. Коцура, О.І. Потапенка, М. К. Дмитренко, В.В. Куйбіди], К. Міленіум, С. 161.

чорні гори, чорна тінь, чорні очі, чорні коні, чорна земля та ін.), нерідко у художній мові семантичне наповнення чорного пов'язане із широким спектром символічних значень, яке бере початок у міфічних уявленнях людини, пов'язаний із народними обрядами, богослужінням, закріплений у фольклорі. В давнину чорний колір – слуга Чорнобога і Мари та інших демонічних сил. Стороною світу чорного кольору вважали Північ, а пору року – зима. Проте існує і зовсім протилежне сприйняття даного кольору. Так, у східних країнах цей колір вважається символом добра, чистоти і досконалості.

В англійській культурі цей колір несе ідентичну семантику. Споконвіку в чорний колір вважається символом темряви, зла, злих сил, затемнення. Лексема «black» вживається на позначення негативних явищ у метафоричному втіленні, як-то: black economy – «тіньова економіка», black inkoperation – «брудна оборудка», black market – «чорна біржа», black trading – «нелегальна торгівля».

О.Уальд характеризує колоронім «black ['blæk] – without light or not able to reflect it; opposite to white» у своїй основному значенні позначає відсутність світла як такого, тобто абсолютну темряву, повне поглинання світлових хвиль. У такому вживанні лексема black найчастіше трапляється в художній літературі в описах природних явищ (ночі, глибокої води, грозових хмар, ураганів), неосвітленого приміщення: «a limpid black night» [8, с. 88], «the black see thing well of darkness»⁷. У термінології ділового спілкування англійської мови цей колоратив трактується традиційно.

Проте колоронім black може мати і позитивну семантику. Наприклад, у фраземі to be in the black – «мати гроші на банківському рахунку, займатися бізнесом успішно». У словнику Longman Idioms Dictionary, ця фразеологічна одиниця означає, що, коли якась особа має гроші у банку, це вказує цифрами, надрукованими чорним кольором. У даній тематичній групі слів колоронім black набуває позитивного значення – прибутковості: blackink – «дохід», in the black – «з позитивним сальдо, з прибутком»⁸.

Інші деривати з компонентом black містять традиційну негативну семантику. Наприклад, «black beast» – «людина, яку ненавидять», «black ox has trodon his foot» – «його спіткало нещастя», «to look at the blackside of things» – «дивитися песимістично» та ін. Також, у дериваті «a black swan» – «чорний лебідь – рідкісне явище», тому вислів має значення аномалії, можемо спостерігати звуження семантики.

Існує група лексичних одиниць із значенням «потрапляти в немилість». Так, названий колір у складі деяких композитів експлікує лише негативну семантику, наприклад: «black conscience» – «чорна, нечиста совість», «black market» – «чорний, спекулятивний ринок», «as black as pitch» – «зовсім темно, нічого не видно»; «as black as a thunder cloud» – «розсерджений».

Висновки. Отже, категорія кольору в українській та англійській мовах є універсальною, саме через неї пізнаються та описуються явища суб'єктивного й об'єктивного світу. Різноманітна кольорова шкала неспоріднених мов, яка засвідчує амбівалентну природу та метафоричність колоративів, – надзвичайно розгалужена, естетично проакцентована лексична система, в якій закладено високий рівень світоглядної інформативності.

Вивчення семантичного розвитку колоративів української та англійської мов вимагає комплексного застосування синхронічного і діахронічного підходів, а саме – етимологічного.

REFERENCES

English in color: 61 Colorful Idioms in English with Practica lexercises / D. Curry. – Washington, 1993 – P. 66.

⁷ English in color: 61 Colorful Idioms in English with Practica lexercises (1993), D. Curry, Washington, P. 66.

⁸ Longman Idioms Dictionary (1998), Harlow: Addison Wesley Long Limited, C. 26

Hubareva H. Semantyka ta stylistychni funktsii nazv zelenoi hamy koloriv u poetychnomu slovnyku LinyKostenko // Visnyk Kharkivkoho universytetu. Seriia Filolohiia: Pratsi molodykh uchenykh filolohichnoho fakultetu. – Kharkiv, 2000. – №473. – S. 24-28

Longman Idioms Dictionary. – Harlow: Addison Wesley Long Limited, 1998. – 398 p.

New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language. – Lexicon Publications, Inc, 1993. – 1216 p.

Sedova O. Relyhyia Drevneho Ehypta skvoz pryzmu tsveta / O.Sedova // Voprosy ystoryy. – 2010.- №3. – S.131 -139.

Slovyk symboliv kultury Ukrainy / [za zah.red. V. P. Kotsura, O.I. Potapenka, M. K. Dmytrenka, V.V. Kuibidy]. – K. Milenium, 2005. – 352 s.

Webster's Revised Unabridged Dictionary, © 1996, 1998 MICRA, Inc.

Wilde O. The Picture of Dorian Gray / O. Wilde – Kiev: Dnipro Publishers, 1978. – 231 p.

Yvanov V. V. Lynhvystyka treteho tisiacheletya. Voprosi k budushchemu. – M.: Yaziky slavianskoi kulturi, 2004.

Topchy O. National – cultural peculiarities of the colorative systems of the Ukrainian and English languages

The article deals with the study of multifaceted semantics and the structure of semantic peculiarities of adjectives black and white in English and Ukrainian languages. The symbols of these adjectives in different cultures and a functional analysis of acromatic colors «black» and «white» were analyzed, and the ways of the linguistic realization of the information field of the indicated colors were described. In the article the specificity of the lexical-semantic group with the color value is considered, the dynamics of this lexical-semantic group in the Ukrainian and English languages is established, it is substantiated that the color category in the studied languages is universal. Color is a unique category, which recognizes and describes almost all the diversity of the phenomena of the objective and subjective world, carefully thought-out technique that helps the artist to express his thoughts and feelings. Accordingly, the colors has become the subject of interest of scholars and are studied in the physical, psychological, philosophical, art linguistic and linguistic directions, in particular, a comprehensive analysis of their functional properties in the language of folklore and fiction. According to physics, there are seven main colors of the spectrum: red, orange, yellow, green, blue, blue, purple. The dominant units of the lexical-semantic field of color, according to G.Gubareva's observations, are nominations black, red, yellow, blue, green, white, gray, etc., which reflect the basic color representations of man and belong to the constants of spiritual and material culture. In English, traditionally distinguish 6 main colors: red, orange, yellow, green, blue, purple. In each language there is a well-established mechanism for the derivation of such adjectives for centuries: some of them are inherited from ancient times, while the latter are borrowed from other languages (Ukrainian language: electro, indigo, khaki, English language: jade, yellowish-green, burgundy-red like burgundy wine); the third ones are formed on the material of the language by a certain semantic scheme by comparison, for example, according to the similarity to the color of the flower (Ukrainian language: almond, poppy, English language: cornflower – cornflower, lavender – lavender, rosy – rose). The study of the semantic development of colorative Ukrainian and English languages requires the comprehensive application of synchronic and diachronic approaches, namely, etymological analysis, semio-component and distributive.

Key words: color, color definition, linguistic universals, colored tokens.